

ERMENİLER, AŞİRET SÜVARİ ALAYLARI VE II. ABDÜLHAMİD*

Prof. Dr. Bayram KODAMAN

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
E-mail: bayramkodaman@hotmail.com

Özet

Düvel-i Muazzama'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama ve paylaşma projesi anlamına gelen Şark Meselesi, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı ile doruk noktaya ulaşmış ve Balkanlar'da Osmanlı hâkimiyetine büyük ölçüde son vermiştir. Böylece, projenin birinci ve önemli bölümü hemen hemen tamamlanmış oldu. Bunun üzerine Şark Meselesi projenin ikinci kısmını ilgilendiren Anadolu'ya kaydırılarak Ermeni Meselesi haline getirildi. Hedefi, Doğu Anadolu'nun altı vilayetinde (vilayet-i Sitte) muhtar ve bağımsız bir Ermenistan teşkil etmektir. Bunun üzerine Ermeniler, bölgede nüfus üstünlüğünü sağlamak maksadı ile Müslüman halkı bölgeden kaçırmak için silahlı çetelerle terör ve şiddet hareketlerine giriştiler. Ermenilerin bu davranışı bardağı taşıran son damla oldu ve II. Abdülhamid'i tedbir almaya sevk etti ve Ermeni çetelerine karşı Müslüman halkı korumak için savunma maksatlı Aşiret Alaylarını kurdu. Bunun üzerine Ermeniler ve Düvel-i Muazzama Aşiret Alaylarının kaldırılması için Abdülhamid'e baskı yapmaya başladılar. Sonuçta Osmanlı-Ermeni münasebetleri iyice kötüleşmeye başlamıştır.

Anahtar kelimeler: Aşiret Alayları, Ermeniler, II. Abdülhamid, Düvel-i Muazzama, Doğu Anadolu, Osmanlı devleti.

ARMENIANS, TRIBAL REGIMENTS AND ABDULHAMIT II

Abstract

The "Eastern Question" in other words the project of dismentaling and partitioning the Ottoman Empire by the "Great Powers", reached a highest point during the 1877-1878 Ottoman-Russian war which ended the Ottoman

* Bu makale, 1-4 Nisan 2010 tarihinde ABD Utah Üniversitesi(Salt Lake City) tarafından düzenlenen Uluslararası 1878 Berlin Antlaşması'nda sonra Osmanlı İmparatorluğu Kongresi'ne bildiri olarak İngilizce sunulmuştur.

Sovereignty in the Balkans. Thus the first and the most significant part of the project were almost accomplished at that time. As a next step the Great Powers kept implementing their project in Anatolia . The Eastern Question turned to be then the “Armenian Question”. The Armenian question aimed at the formation of an autonomous or independent state in the six provinces of Eastern Anatolia. The armenians encouraged and armed by the Great Powers, despite their limited population in these provinces , organized themselves politically and militarily for insurgency against their legal Government, the Ottoman State. In this regard in order to obtain the majority and supremacy of the armenian population, they developed a strategy of using violence against the muslims with armed bands attacking them for ethnic cleansing.

Against this behaviour of the Armenians , Sultan Abdulhamit II, had to take defensive measures for protecting the muslim population of the areas affected by the armenian terrorism which resulted in the establishment of local armed forces called Tribal Regiments. This was the reason for the Great Powers, in alliance with the insurging armenians, to press on the Ottoman Government to obtain the dismantling of these tribal forces. Abdulhamit kept resisting against these pressures. Thus the relationship between the Ottoman Government and the Armenian community worsened before the first world war.

Key words: Tribal Regiments, Armenians, Abdulhamit II, Great Powers, Eastern Anatolia, Ottoman Government.

Giriş

Bilindiği gibi, 1815 Viyana Kongresi’nden itibaren Osmanlı-Avrupa münasebetleri diplomatik çevrelerde Şark Meselesi (la Question d’Orient) adı altında ele alınmaya başlanmıştır. Şark Meselesi’nin özünü ve esasını dört madde halinde sıralamak mümkündür:

1-Birinci safhada Balkanlardaki Hıristiyanların(Yunanistan, Bulgaristan Sırbistan, Karadağ, Romanya vb.) Osmanlı hâkimiyetinden kurtarılması ve istiklâllerine kavuşturulması,

2-İkinci safhada, Doğu Anadolu’da bulunan altı vilayette(Vilâyât-ı Sitte), önce ıslahat, sonra muhtar bir bölge veya bağımsız bir Ermenistan devleti kurulması sözünün, özellikle İngiltere ve Rusya tarafından Ermenilere verilmesi,

3-Osmanlı İmparatorluğundaki Türk olmayan Müslümanların(Arnavutlar, Boşnaklar, Araplar, Kürtler vb.) Osmanlı Türklerinden koparılması,

4-Son safha, parçalanmış Osmanlı İmparatorluğu’nun toprakları üzerinde Büyük Güçler (Düvel-i Muazzama) tarafından menfaat veya hâkimiyet sahaları oluşturularak paylaşılması ve sömürgeleştirilmesi anlamına geliyordu. İşaret edilen dört safha da tarihi olaylar tarafından doğrulanmıştır.

Yukarıdaki izahtan da anlaşılacağı üzere, Hamidiye Hafif Süvari Alayları'nın 1891'de kurulmasına zemin hazırlayan önemli faktörlerden biri olan Ermeni Meselesi, altı vilayette azınlık halinde yaşayan Ermeni halkının bizzat yarattığı bir mesele değildir. Düvel-i Muazzama'nın yarattığı Şark Meselesi'nin Anadolu'daki uzantısı ve önemli bir parçası olduğu görülmektedir. Bu anlamda Ermeniler, Şark Meselesinin aktörü değil, İngiltere ve Rusya tarafından hem Osmanlıya karşı hem de birbirilerine karşı kullanılan "figüran, vasıta, obje halk" şeklinde olaylar içinde rol almışlardır. Ayrıca, Düvel-i Muazzama kendi kamuoylarının dini duygularını sömürmek ve aynı zamanda da emperyalist politikalarını onların nazarında meşrulaştırmak ve gizlemek için Hıristiyanlık adına Ermenileri "bahane" göstermişlerdir.

A- Türk-Ermeni İlişkileri Hakkında Birkaç Tespit

Bilindiği gibi XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar, Türklerle-Ermeniler aynı şehirde, aynı mahallede, aynı köyde yan yana, iç içe birlikte dostça oturmuşlar ve aralarında da ciddi herhangi bir mesele söz konusu olmamıştır. Tarihçi (Son Vakanüvist) Abdurrahman Şeref bu konuda şunları aktarır: "*Ermeniler ehl-i silah ve kavgacı değil idiler. Kendi işleriyle, sanatla, ticaretle uğraşmışlardır. Devlete karşı vazifelerini tamamiyle ifa ettiklerinden hükümete hiçbir güçlük çıkarmamışlardır. Vilâyât-ı Sitte'yi terk ederek Anadolu'nun her tarafına ve Rumeli'nin bazı yerlerine yerleşmişlerdir. (...) Türklerle et- kemik misali hem halk, hem menfaat, hem nasip oldular. Bu itibarla devletle-Ermeniler arasında ciddi bir güven duygusu mevcut idi*"¹.

Ermeni yazar C. Oskanyan, 1857'de yazdığı kitabında Abdurrahman Şerefi şu cümlelerle teyit eder: "*Ermeniler Türkiye'de günlük hayatın esasını teşkil ediyordu. Türkler, sanayiinin bütün dallarını onlara bırakmışlardı. Dolayısıyla bankacılar, tüccarlar, zenaatkârlar hep Ermeni idi. Aralarında his benzerliği, menfaat birliği mevcut. Duyguları ve adetleri aynı idi...*"². Bu iki tespiti de inkâr etmek mümkün

¹ Bayram kodaman, "Üç Ermeni Şarkısı ve Ermenilerin Türklere bakışı"(1891-1990) *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu*, Gazi Magosa, 28 Ekim-2 Kasım1991(Doğu Akdeniz Üniversitesi ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayını No:8), s. 107.

² Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Ankara, 1983, 73.

değildir. O halde Ermeni Türk ilişkilerinin bozulmasında dini, ırki ve etnik sebepler fazla abartılmamalıdır. Zira din, ırk ve etnik faktörler daha ziyade ilişkiler bozulduğunda gerginliği tırmandırmak için tahrik unsuru olarak kullanılmıştır.

Bir diğer tespit, 1896–1897 yıllarında Anadolu’yu dolaşan, Newyork Herald gazetesinin muhabiri Dr. George H. Hepworth’un raporundan alınmıştır. Hepworth, olaylar hakkında bir Ermeninin fikrini sorar ve ondan şu cevabı alır: “...Ah! Eskiden biz çok mesuttuk. Çok vergi ödüyorduk, fakat büyük ticari avantajlarımız vardı. Biz çok memnun, hatta çok müreffeh idik. Fakat Berlin Antlaşması ve İngiltere’nin işe karışması olmasaydı. (...) Eğer Avrupa bizimle meşgul olmasaydı biz bir istikbâle sahip olabilirdik, fakat bugünkü durumda bana öyle geliyor ki, biz mahkûm edilmiş bir toplumuz...”³

B-1878’den Önce Ermenilerin Durumu

Tanzimat döneminde(1839–1876) gayr-i Müslimlere verilen hak ve imtiyazlar sayesinde, milliyetçilik akımının etkisinde kalan Ermeniler, yabancı misyonerlerin desteği ve yardımlarıyla dini birliklerini ve dini kimliklerini kuvvetlendirmek için önce dini teşkilatlarını ve kiliselerini geliştirdiler. Buna paralel olarak da kendi okullarında ve misyoner okullarında verilen eğitim ve yapılan milliyetçilik propagandasıyla genç kuşaklara milli kimlik verildi ve milli şuur aşılandı. Arkasından değişik Ermeni çevrelerinde duruma göre taviz, imtiyaz, reform, muhtariyet ve nihayet istiklâl elde etme arzusu ve istekleri doğdu. Ermeniler bu hedefler istikametinde propagandaya ve siyasi faaliyetlere başladılar. Bu arada meşru devletleri olan Osmanlı imparatorluğu aleyhine, Düvel-i Muazzama misyonerleri, konsolosları ve ajanlarıyla gizli işbirliğine giriştiler. Böylece ilişkiler bozulma noktasına geldi. Sonra yavaş yavaş Müslüman-Hıristiyan ve Ermeni-Türk kamplaşması, başka bir ifadeyle dini ve milli kutuplaşma-ayrışma süreci başladı. Önce entelektüel seviyede İstanbul’da görülen bu kutuplaşma, daha sonra Anadolu’ya, özellikle Vilâyât-ı Sitte’ye sıçradı ve hızla bölgede yaşayan

³Bayram Kodaman, *Ermeni Macerası* (Süleyman Demirel Üniversitesi yayını, No:12), Isparta, 2001, s. 69. Amerikalı Gazeteci G. Hepworth’un raporu: Archives diplomatique, Correspondance politique et commerciale, Nouvelle Serie, 1897-1918, Turquie politique interieure. Tom:74, Date 1898-1899, pages. 191-232.

Müslümanlarla-Ermeniler arasında karşılıklı güven bunalımı doğmasına ve iki tarafın bir birbirine bakış tarzlarının değişmesine sebep oldu.

Ç- Bardağı Taşırın Son damlalar: 61. Madde ve Ermenilerin Tavrı

1877–78 Osmanlı-Rus Harbi başlamadan önce, Bab-ı Ali’de toplanan Büyük KONSEY’de Katolik Ermenilerin Patrik Naibi Kirikor Enfiyeciyan “...devletimizin ebedi düşmanına karşı hepimiz kanımızın son damlasına kadar akıtmaya hazırız. Netice itibariyle harp istiyoruz” demiş ve alkışlarla karşılanmıştır. Harpten Osmanlı mağlup çıktı. Rus orduları Ayastefanos’a kadar geldiğinde Ermeni Patriği Nerses Varjabedian Rus komutanı Grandük Nikola’nın karargâhına kadar giderek, ondan Doğu Anadolu’daki Ermeniler için muhtariyet(otonomi) talep etmiş ve nihayet ateşkes anlaşmasına, bölgede Ermeniler lehine reformlar yapılmasını öngören meşhur 16. maddeyi koydurmayı başarmıştır. Fakat İngiltere’nin Ayastefanos Anlaşmasına itiraz etmesi üzerine, Rusya’ya pek güvenemeyen Patrik Nerses, bu defa İngiliz Elçisi H. Layard’la temasa geçerek, İngiltere’den muhtar Ermenistan sözünü almıştır⁴.

Düvel-i Muazzama’nın itirazı ve isteği üzerine, Ayastefanos Ateşkes Anlaşmasının Berlin’de toplanacak olan kongreye sunulması ve yeniden gözden geçirilmesi kararlaştırıldı. Bunun üzerine, Patrik Nerses, Layard’ın teşvikiyle Van doğumlu Mgr. Khirimyan’ı Ermenileri temsilen Baş delege olarak Berlin Kongresi’ne görevlendirdi. Khirimyan Berlin’e varmadan önce Roma, Paris ve Londra’da destek aradı ve Gladstone ile görüştü. Ayrıca Nerses, Arşövek Narbey’i Rusya’nın desteğini almak için Petersburg’a yolladı. Fakat Rusya’nın desteği temin edilemedi. Neticede Ermeni heyeti, çok büyük umutlarla gittiği Berlin’de, Antlaşmaya 61. maddeyi koydurabilmiştir. Söz konusu 61. madde şöyle idi: “*Bab-ı Ali, Ermenilerle meskûn vilâyetlerde mahalli ihtiyaçların lüzum gösterdiği düzenlemeleri ve ıslahatları vakit geçirmeksizin tatbik etmeyi ve Çerkezlerle Kürtlere karşı onların güvenliğini temin etmeyi taahhüt eder. Bu yolda alacağı tedbirleri, onların tatbikini denetleyecek olan Büyük Devletlere muayyen*

⁴ Bayram Kodaman, (tercüme eden ve yayına hazırlayan) *Türkler-Ermeniler ve Avrupa*, (Süleyman Demirel Üniversitesi yayını No31), Isparta, 2003, ss. 25–26.

zamanlarda bildirecektir"⁵. Ermenilerin, bağılı buldukları ve teb'ası oldukları meşru devlet ve hükümet aleyhine önce gizli, sonra alenen yabancı devletlerle iş birliği yapmaları her şeyden evvel düşmanca bir tavır idi. Ayrıca kanunlara göre suçtu ve ihanet idi. Bilindiği gibi "vatana ihanetin gerekçesi olmaz". Bu itibarla, hem II. Abdülhamit, hem Bab-ı Ali tarafından iyi karşılanmadığı gibi, onları Ermenileri engellemek için düşünmeye ve ciddi tedbirler almaya sevk etti. Vilâyet-i Sitte'de, Ermeni haritası içinde kalacaklarından endişe eden Müslüman halk da özellikle Kürtler paniğe kapıldılar ve alarm vaziyetine geçtiler.

Bu arada İngiltere, 4 Haziran 1878'de yapılan gizli bir sözleşmeyle hem Osmanlının Anadolu'da toprak bütünlüğünü Rusya'ya karşı garanti etmiş, hem de çok arzu ettiği Kıbrıs'a geçici olarak yerleşme hakkını elde etmiş olduğundan Ermenilere, boş ve bol vaatlerle fazla umut veren politikasını ertelemiş ve desteğini de azaltmış görünüyordu.

Ermeniler, Berlin Antlaşmasıyla hayal kırıklığına uğramışlarsa da, kendi meselelerini 61. madde ile hem diplomatize ve enternasyonalize etme fırsatı buldular hem de Avrupa'yı kendi varlıklarından haberdar ederek, Hıristiyan kamuoyunun maddi ve manevi desteğini temin ettiler. Geriye Düvel-i Muazzama'yı, Bab-ı Ali nezdinde kendi lehlerine baskı yapmaya, müdahale etmeye zorlayarak, reform yapma bahanesiyle muhtar bir Ermenistan veya müstakil bir Ermenistan devleti kurdurtmak kalıyordu. Ancak bu konuda, Ermenilerin önemli sıkıntıları ve zayıf tarafları vardı. O da zaman zaman İngiliz ve Fransız diplomatlarının ve bazı devlet adamlarının ima yollu da olsa Ermenilere hatırlattıkları, 252. 000 kilometre karelik Vilâyet-i Sitte'de, nüfuslarının azlığı, Müslümanların çoğunlukta olmaları idi. Gerçekten, Ermeniler bölge nüfusunun ancak 1/3 veya 1/4'ni teşkil ediyorlardı. Bu maksatla 1878 Berlin Antlaşmasından sonra Ermeniler şu şekilde yeni stratejiler belirlediler.

1- Bab-ı Ali'ye, Avrupa'nın baskısıyla sadece Ermeniler lehine yaptırılacak olan reformlar sayesinde Vilâyet-i Sitte'yi diğer bölgelerdeki Ermeniler için cazip hale

---

⁵ Bayram Kodaman, a. g. e. , s 30.

getirmek ve onların göç etmelerini sağlamak ve aynı zamanda da bu bölgeden imparatorluğun diğer yerlerine göçü önlemek ve böylece nüfus üstünlüğünü sağlamak,

2- Anadolu'da özellikle Vilâyât-ı Sitte'de, paramiliter komiteler, silahlı çeteler teşkiliyle ve planlı bir şekilde teröre, sabotaja ve şiddete başvurmak suretiyle bölgede istikrarı ve huzuru bozarak:

a-Müslüman halkı bölgeden kaçırmak,

b- Müslüman halkı tahrik ederek, ses getirecek büyük mukatelelere veya katliâmlara yol açmak ve böylece Batı kamuoyunu Türkler aleyhine kıskırtmak ve Düvel-i Muazzama'yı da müdahaleye zorlamak,

3- Siyasi Cemiyetler kurarak imparatorluk dâhilinde ve dünyada, siyasi propaganda yaparak Ermeniler lehine taraftar kazanmak,

4- İstanbul'da, dikkat çekici gösteriler düzenlemek, büyük olaylar çıkarmak ve baskın, suikast gibi eylemlerde bulunmak,

5- Mümkün olur ve bütün Ermenileri ikna edebilirlerse, Doğu Anadolu'da genel bir milli isyan çıkarmak, (Ermeniler bu konuda başarılı olamadılar, zira çoğu durumundan memnun idi.)

Berlin Antlaşması'ndan sonra Rusya, Ermenileri desteklemekten vazgeçti. İngiltere ve Fransa ise, dikkatlerini başka meselelere çevirerek bir müddet Ermenilerle meşgul olmadılar. Bunun üzerine Ermenilerin, kendi problemlerini gündeme getirmek ve dikkatleri çekmek için yukarıdaki stratejilerini, 1880'den sonraki dönemde uygulamaya koydukları görülüyor. Önce Doğu Anadolu'da paramiliter veya askeri güç oluşturmak maksadıyla köylere varıncaya kadar "Can Feda" ve "Vatan Savunucuları" gibi adlar altında çeşitli silahlı komiteler ve çeteler teşkiliyle silahlı direniş örgütleri organize edildi.

1882'den itibaren siyasi teşkilatlar kurma hazırlıkları yapıldı Nitekim 1887'de Cenevre'de Hınçak Cemiyeti, 1890'da Tiflis'de Taşnak Cemiyeti kuruldu ve vilâyetlerde şubeleri açıldı. Her iki cemiyet de devlete ve Müslüman halka meydan okumaya başladı.

Netice olarak, bu silahlı çetelerin Müslümanlara-Kürtlere karşı giriştikleri aşırı eylemler ve siyasi cemiyetlerin de devlet ve Müslüman halkın aleyhine yaptığı her çeşit faaliyet Abdülhamid'i, Bab-ı Ali'yi ve Orduyu tedbir almaya mecbur bıraktı. Aşiretleri de

Ermenilerin “Can Feda” teşkilatına karşılık olmak üzere gönüllü olarak, “Can Bezâr” (Canından Bezenler) birlikleri oluşturmaya ve tedbirin önemli bir parçası olmaya sevk etmiştir.

D- II. Abdülhamid’in Gelişmeleri Algılayışı ve Hamidiye Alaylarını Kurma Kararı

1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi’nin mağlubiyetle sona ermesi ve 13 Temmuz 1878’de imzalanan Berlin Antlaşması’nın kabul ettirilmesiyle Abdülhamit, devletin ve imparatorluğun geleceği adına endişeye düştü ve paniğe kapıldı. Bu endişesinin başlıca sebeplerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1- Büyük Devletlerin, Rusya’nın Osmanlıya harp açmasını önleyememeleri ve seyirci kalmaları,

2- Berlin Antlaşmasınının 61. maddesiyle ilk defa Şark Meselesi’nin Müslümanların yoğun olduğu Anadolu’ya, özellikle Doğu Anadolu’ya intikal ettirilmesi ve bölgenin hukuki ve siyasi statüsünün tartışılır hale getirilmesi,

3-1878’e kadar “millet-i sadıka” olarak bilinen Ermenilerin, meşru devletlerine karşı aşağıdaki faaliyetleriyle düşmanca tavır koymaları,

a- Doğu Anadolu’da Rus işgalini sempati ile karşılamaları ve bazılarının da Ruslarla işbirliği yaparak Müslümanlara kötü muamelede bulunmaları

b- Ermeni Patriği Nerses’in Rus Başkomutanı Grandük Nikola’dan, imzalanacak olan Ayastefanos Ateşkes anlaşmasına, Ermenilere muhtariyet öngören bir maddenin konulmasını talep etmesi,

c- İngiliz Elçisi Layard’ın teşvikiyle, bir Ermeni heyetinin Berlin Kongresine gönderilmesi ve antlaşma metnine Ermeniler için özel reformlar öngören 61. maddenin ilave ettirilmesi,

4- Ermenilerin Doğu Anadolu’da, silahlı birlikler-çeteler-örgütler oluşturmaları ve halka silah dağıtmaları,

5- Taşnak ve Hınçak cemiyetlerinin, her yerde şubeler açarak, propaganda faaliyetlerine hız vermeleri,

Abdülhamit, Ermenilerin kendi başlarına bir şey yapabileceklerine ihtimal vermiyordu. Zira o Ermenilerin zayıf taraflarını iyi biliyordu. Ne idi zayıf yönleri?

Nüfuslarının az ve hiç bir vilâyette çoğunluğa sahip olmamaları, Ermenistan'ın siyasi, tarihi, kültürel ve coğrafi sınırlarının belirsiz olması, hak iddia ettiği toprakların üzerinde Rusya-İran-Osmanlı devletlerin bulunması, askerlik sanatından ve ordudan mahrum olmaları, cemaatlerinin Gregoryan-Protestan-Ortodoks-Katolik olmak üzere dört gruba ayrılmış olmaları idi. Önemli bir diğer zayıf noktaları ise, kendilerine güvenleri olmadığı için devlet kurabileceklerine de inanmıyorlardı. 1897'de Amerikalı Gazeteci Dr. George H. Hepworth'a bir Ermeni isyancı şu şekilde itirafta bulunur: *"...biz zat kendimiz güçlü olmasak da, kuvvetimizi Avrupa'nın sempatisinde buluyoruz. Bizim yapamadığımızı Avrupa yapabilir. Eğer Avrupa'yı bizim için savaşmaya sürükleyebilirsek hedefimize ulaşmış oluruz"*⁶. İşte, Abdülhamit bu zihniyette olan Ermenilerle kolayca baş edebileceğini düşünüyordu. O sadece, imparatorluğun her tarafına yayılmış bulunan, Avrupa ve Amerika ile çok sıkı temas halinde olan Ermenilerin, Osmanlı aleyhinde yapacağı propaganda imkânlarından ve arkalarında Avrupa kamuoyunun, misyonerlerin, konsolosların, büyük devletlerin maddi(para-silah-cephane) ve manevi desteklerinin bulunmasından çekiniyordu. Buna rağmen, Abdülhamit'in temel politikası, imparatorluğun batısında bulunan Müslüman Arnavutluğun, güneyindeki Arap topraklarının ve Doğusunda bulunan Vilâyât-i Sitte'nin her ne pahasına olursa olsun imparatorluk sınırları içinde kalmasını sağlamaktı. Bunu temin edebilmek için Arnavutluk'ta Arnavut aşiretlerinin, Arap topraklarında Arap aşiretlerinin, Vilâyât-ı Sitte'de de Karapapak-Türkmen aşiretleriyle birlikte, özellikle Kürt aşiretlerinin yardımına-işbirliğine güveniyordu.

Nitekim bu düşüncesini, Ermenilerin hak iddia ettiği Doğu Anadolu'da hayata geçirmek için Halife sıfatını kullanarak aşiret reisleriyle, ağalarıyla, beyleriyle ve bölgedeki nüfuzlu şeyhlerle temasa geçti ve şahsi ilişkiler kurarak onları, kendilerini müdafaa etmek için silahlı birlikler oluşturmaları konusunda ikna etti. Abdülhamit'in, bu teşebbüsü ve "kellemi veririm, Doğu Anadolu'yu vermem"⁷ ifadesi, Ermeni meselesini çok ciddiye aldığıının göstergesiydi. Hatta devlet yetkililerini, 10 Ağustos

⁶ Bayram Kodaman, *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, Ankara, 1987, ss. 127-134.

⁷ Süleyman Kocabaş, *Abdülhamid'in Şahsiyeti ve Politikası*, İstanbul, 1995, s. 205.

1890 tarihinde şu şekilde uyarılmıştı: “Bir süreden beri müstakbel Ermenistan’ın sınırları çizilmek isteniyor. Oysa Ermenilerin oturdukları yer, Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgedir. Buraya Ermenistan denilecek hiç bir işaret yoktur. Burada istenen, ıslahat adı altında bir Ermeni devletinin kurulmasıdır. Bu kesinlikle mümkün değildir”⁸. Görüldüğü gibi, Abdülhamit, Büyük devletlerin ısrarla istedikleri ıslahatın, eninde sonunda muhtar ve hatta müstakil bir Ermenistan’a dönüşeceğini seziyor ve biliyordu. Bu itibarla, genel bir ıslahat projesinden yana olan Abdülhamit, 61. maddenin sadece Ermeniler için öngördüğü özel ıslahat programını uygulamamak için ısrar etti ve pasif direniş gösterdi. Ancak Büyük Devletlerin ortak müdahalesinden, özellikle Ermeni meselesinde Rus-İngiliz ittifakından korkuyordu. Nihayet Ermeni ve Bulgar meseleleri yüzünden 1885–1890 yıllarında Rusya ile İngiltere’nin arasının açılması Abdülhamit’e beklediği fırsatı verdi⁹. İmparatorluğu parçalamaya çalışan iki devletin arasının açılmış olması, Hamidiye Alaylarının teşkili için karar verilmesini kolaylaştırmıştır. 20 Haziran 1890’da Erzurum’da ilk Ermeni İsyanının çıkması üzerine de bir an evvel uygulamaya geçilmesi için, 1888’de IV. Ordu komutanlığına atanan, Müşir Mehmet Zeki Paşa görevlendirildi¹⁰.

E-Sonuç

Yukarıda yapılan izahlardan da anlaşılacağı üzere, Hamidiye Alaylarının hem kuruluş sebeplerinin hem de kuruluş amaçlarının başında, Vilâyet-i Sitte’nin yani Ermenilerin hak iddia ettikleri Doğu Anadolu’nun imparatorluk sınırları içinde kalmasını sağlamak ve dolayısıyla da her ne pahasına olursa olsun, bölgenin Ermeni çetelere ve paramiliter güçlere karşı savunulması geliyordu. IV. Ordunun Merkez Karargâhının Erzincan’da bulunması dolayısıyla, Ermeni örgütlerinin Erzurum, Van, Bitlis gibi uzak vilâyetlerde çıkarttıkları olaylara veya isyanlara Osmanlı ordu

⁸ Mustafa Armağan, “Amerika, Ermenileri 120 Yıl Önce de Destekliyordu”, *Zaman Gazetesi*, 14 Mart 2010.

⁹ *Mufassal Osmanlı Tarihi*, İstanbul, 1972, cilt: 6, ss. 3355–3359.

¹⁰ Bayram Kodaman, *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası* Ankara, 1987, ss. 33–34.

birliklerinin anında müdahale etme imkânı yoktu. Buna çare olarak, Zeki Paşa'nın, Ermeni saldırılarına karşı Müslüman halkı kendini savunur hale getirmek için, Hamidiye Alayları adı altında aşiretlerden alaylar teşkil edilerek, onların gücünden istifade etme projesi Abdülhamit tarafından kabul edildi. 1891'de de nizamnamesi çıkarılarak uygulamaya geçildi. Ayrıca Alayların teşkiliyle ikinci, üçüncü derecede şu avantajların elde edilebileceğinin de düşünüldüğü muhakkaktır:

1- Kürt Aşiretlerini devlete, Padişaha, Halifeye ısıdırmak, bağlamak, disiplin altına almak ve böylece istifade edilir hale getirmek,

2- Rusya ve İngiltere hatta İran bazı Kürt aşiretlerini, yanlarına çekerek kendi politikaları doğrultusunda kullanma gayreti içinde idiler. Hatta İngiltere'nin Şeyh Ubeydullah'ı, Rusya'nın da bazı aşiret reislerini elde ettiği biliniyordu. Hamidiye Alayları projesiyle bu durum engellenmiş olacaktı.

3- Doğu Anadolu'da merkezi otoritenin varlığını halka his ettirmek,

4- Rusya ile Osmanlı arasında çıkabilecek muhtemel bir harpte, Alaylardan faydalanmak,

Ayrıca dikkate alınması gereken önemli bir husus da, şudur. Hamidiye Alayları kurulmadan önce Ermeniler, Avrupa'nın teşvik ve yardımı ile Osmanlıdan ayrılarak, neticede muhtar veya müstakil bir Ermenistan için planlı bir şekilde siyasi, askeri, dini, psikolojik, diplomatik hazırlıklarını yapmışlar ve örgütlerini kurmuşlardı. Sıra devlete ve Müslüman halka karşı harekete geçmelerine gelmişti. Nitekim Ermeniler ilk isyanı, 20 Haziran 1890'da Erzurum'da, ikinci ayaklanmayı da 15 Temmuz 1890'da İstanbul Kumkapı olayları ile başlattılar¹¹.

Avrupa bu olaylara ses çıkarmıyor, hatta müdahale için vesile sayıyordu. Hâlbuki bu isyanlar, siyasi maksatlı ve bilerek tezgâhlanmış olduğu için, tesadüfen çıkmış vaka'yı adiyeye gibi görmek mümkün değildi. Ermenilerin kendi isyanlarına gerekçe olarak gösterdikleri, Kürt aşiretlerinin daha evvel yaptıkları talan, soygun, hırsızlık gibi sosyal olaylar ise vaka-ı adiyeden olup, siyasi bir maksadı yoktu. Zira bu tür sosyal olaylar, eskiden beri Anadolu'da yaygın olup, aynı suçları Ermeniler de işliyordu.

¹¹ Mehmed Hocaoglu, Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler, İstanbul 1978, ss. 181-182.

Ermenilerin siyasi maksatlı ve planlı eylemlerini engellemek için, Hamidiye Alayları kurulur kurulmaz, Ermenilerden ve Avrupa'dan itirazlar yükselmeye başladı. Bu itirazlar niçindi? Ermeniler, Doğu Anadolu'da Türklerden daha mı fazla siyasi üstünlük hakkına sahip idiler? Veya Türklerden daha mı çok hükümlanlık ve fütuhat hakkını ellerinde bulunduruyorlardı? Doğu Anadolu'da Ermeniler Müslümanlardan ve Kürtlerden daha mı çok hakka sahip idiler? Bunların hiç biri değildi. Ermeniler için maksat Müslüman halkı savunmasız bırakmak, Düvel-i Muazzama için ise, Ermeniler ve Kürt Aşiretleri vasıtasıyla Doğu Anadolu'yu Osmanlıdan koparmak idi.